

SOUDNÍ KNIHA MĚSTA JIČÍNA Z LET 1457 - 1547

Jindřich FRANCEK

Základním a většinou také jediným pramenem pro poznání hospodářské a společenské struktury středověkého města, to jest jeho vnitřních dějin, jsou - jak již bylo mnohokrát řečeno - městské knihy, v nichž se odrážejí nejrozmanitější stránky každodenního života. Studium těchto pramenů dosáhlo v posledních desetiletích pozoruhodných výsledků. Rozvoji městské diplomatiky se systematicky věnuje zejména katedra pomocných věd historických a archivního studia filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, na jejíž půdě vznikly četné diplomové a disertační práce.¹⁾

Jičín patří k městům, jejichž archívy přes časté požáry a vojenská drancování nedoznaly velkých ztrát. Až do poloviny minulého století se v Jičíně dochovalo nejméně devět městských knih, pocházejících ze 14. až z první poloviny 16. století. V polovině 19. století byly správními reformami zrušeny patrimoniální úřady a zřízeny úřady nové. Písemnosti starých úřadů ztratily svou právní hodnotu, byly ničeny nebo prodávány obchodníkům na balení zboží. Rozchvácení

jičínského městského archívu, k němuž v této době došlo, nebylo tak katastrofální, jako v některých jiných městech. Řada městských knih unikla zkáze tím, že byla v polovině minulého století předána jičínskému krajskému soudu, a to na základě císařského nařízení z 14. června 1849 ř.z.²⁾ Tyto knihy byly pak v roce 1899 převezeny do bývalého Zemského archívu v Praze, kde se staly součástí velké sbírky pozemkových knih. Jiné městské knihy zase vděčí za svou záchranu místním vlastivědným pracovníkům a sběratelům, kteří nelitovali finančních prostředků na získání vzácných památek. Ze soukromých rukou se potom tyto knihy dostávaly zpět do městského archívu, z něhož byly v dvacátých a třicátých letech tohoto století definitivně předány muzejnímu spolku, který v Jičíně působil s přestávkami od roku 1863.³⁾

Několik městských knih je ztraceno. Tato deperdita lze alespoň částečně rekonstruovat na základě výpisů, které z nich učinil někdy ve čtyřicátých letech 19. století neúnavný sběratel materiálu k dějinám Jičína a okolí, katecheta místního gymnázia Jan Sidon (1792-1868). Jeho excerpta, týkající se mlýnů, sladoven a pivovarů, nejsou vždy spolehlivá ani úplná a nemožno v žádném případě nahradit městské knihy, z nichž byla pořízena; jsou však dostatečným důkazem pro konstatování, že ještě v polovině minulého století skutečně existovaly městské knihy, dnes ztracené.⁴⁾

Po vytvoření nové sítě archivnictví v padesátých letech tohoto století došlo k rozsáhlým delimitacím archivního materiálu a v pohybu byly také městské knihy. Státní ústřední archív předal v únoru 1961 státnímu archívu v Zámrsku pozemkové knihy Východočeského kraje, které byly o dva roky později postoupeny těm okresním archívům, jež mohly zaručit jejich řádné uložení. Do Jeřic, kde je sídlo jičínského okresního archívu, bylo tehdy mimo jiné převezeno i osm městských knih, mezi nimiž však nebyla žádná kniha pocházející z první poloviny 16. století. V roce 1963 získal okresní archív i pět městských knih nalézajících se do té doby v jičínském muzeu. V témže roce byly všechny městské knihy zinventarizovány a zařazeny do fondu Archív města Jičína 1361-1945. Další tři městské knihy, vzniklé v 16. století, předal státní archív v Zámrsku jičínskému okresnímu archívu až v roce 1968.

V současné době jsou tedy všechny dochované městské knihy, vešle z činnosti jičínských městských úřadů, uloženy v okresním archívu. Do poloviny 16. století to jsou dvě soudní knihy, jedna z let 1361-1407, druhá z let 1457-1547, kniha testamentů z let 1514-1569, dvě knihy trhové, jedna z let 1518-1527, druhá z let 1540-1557 a

knihy záduší kostela sv. Jakuba Většího z let 1431-1508. K nim je potřeba připočítat dvě deperdita, jež tvoří kniha trhová z let 1528-1540 a kniha zásrubní z roku 1531. Po Janu Sidonovi se pokusil o zpracování městských dějin Antonín Vánkomil (Zefyrín) Maloch (1823-1880), profesor jičínského gymnázia. Maloch měl však příliš mnoho zájmů a problémů, a i když mu bylo vytýkáno, že dává přednost vědě před školou, nepodařilo se mu ani v rukopise dílo dokončit, nýbrž pouze koncipovat. Vycházel sice z přímého studia pramenů, zejména městských knih, ale nedovedl si s nimi vždy poradit, a proto se dopustil řady omylů, způsobených především tím, že neuměl městské knihy správně přečíst, potíže mu činilo mimo jiné i rozvádění zkratek.⁵⁾

Pokračovatelem v Malochově díle se stal až Ferdinand Menčík (1852-1916), pracovník vídeňské dvorní knihovny, rodák z Vitiněvsi u Jičína. Když mu v roce 1883 nabídl jičínské městské zastupitelstvo práci na dějinách města, bez váhání ji přijal. Napsal tehdy: "... vyzván jsem byl, abych uvážal se ve zpracování dějin města Jičína na základě materiálu sebraného mým zvěčnělým profesorem A.V. Malochem. Znám ovšem obtíže, s jakými spojeno jest sepsání této monografie pro mne, jemuž malý čas každého roku jest probírat se archívem domácím, ale hledě jednak k Jičínu, kde duševní má kolébka stála, jednak chtěje památku svého učitele cítiti, běhu na sebe úlohu na mne vynesenu."⁶⁾ Menčík přijal tuto práci, aniž se předběžně seznámil s Malochovým rukopisem a jistě ani netušil, s jakými potížemi se bude při zpracování dějin Jičína setkávat. Zdržovalo ho opravování Malochových omylů a nepřesností, i zcela nové zpracovávání chybějících částí. Při posuzování délky doby, kterou Menčík potřeboval k sepsání a vydání monografie o Jičínu, je nutno vzít v úvahu, že tato práce měla pro něho jen vedlejší charakter. Menčík se stal v roce 1884 lektorem české řeči na vídeňské univerzitě, účastnil se aktivně veřejného života ve Vídni a nemohl a ani nechtěl zanedbávat svou hlavní vědeckou práci. Z těchto důvodů se nemohl věnovat jičínským dějinám nijak soustavně. Nepřekvapí, že oproti jím stanovenému termínu (1886) dokončil první část díla až v roce 1894. Zatímco se protahovalo recenzní řízení, vydal nejstarší soudní knihu. K edici jej vedlo mimo jiné i to, že musel tuto knihu vlastně znovu přepsat, neboť Malochův prepis byl velmi nedokonalý.⁷⁾ Menčíkovy Dějiny města Jičína, podávající přehled městských dějin do roku 1620, vyšly jako celek až v roce 1906 a přes některé omyly a nepřesnosti, se staly základním dílem jičínského dějepisectví.⁸⁾ V rámci této monografie se Menčík

zabýval městskými knihami, a to především z hlediska historického a správního. Nepodal tu jejich paleografický ani diplomatický rozbor, nestanovil klasifikaci a vzájemný poměr těchto knih, protože to nebylo cílem jeho práce.

Po dlouhé době, jež uplynula od vydání Menčíkova díla, se jičínskými městskými knihami zabýval ve své diplomové práci Oldřich Turčín.⁹⁾ Městským knihám, zejména soudním, věnoval pozornost pouze okrajově v první kapitole, neboť obsah a cíl jeho práce byl jiný.¹⁰⁾ Jičínské městské knihy do poloviny 16. století jsem detailněji studoval v rámci své diplomové práce,¹¹⁾ z níž pak vzešla i práce disertační.¹²⁾

Soudní kniha z let 1457-1547 zaujímá v chronologické řadě jičínských městských knih třetí místo. V 40. letech 19. století ji měl v rukou J. Sidon. Po rozchvácení městského archivu v polovině téhož století byla tato kniha považována za ztracenou, "... až" - jak píše A. V. Maloch - "se v březnu 1878 nenadále v starém haraburdí na půdě nynější radnice objevila."¹³⁾ Maloch si knihu přivlastnil a během dubna a května 1878 ji celou přepsal. Jeho přepis je však nedokonalý, zejména v latinské části. Ve svém rukopise si pak postěžoval na obtíže, s nimiž soudní knihu studoval: "Pečlivé probádání této knihy i jejího obsahu stálo pisatele tohoto spisu nad míru mnoho času a lopotění, i dalo se jen vytrvalou láskou k předmětu překonati."¹⁴⁾ Po následující dva roky měl Maloch knihu u sebe, právě tak jako nejstarší soudní knihu. Po Malochově úmrtí v roce 1880 město koupilo jeho písemnou pozůstalost týkající se dějin Jičína a okolí spolu s oběma soudními knihami, které se staly opět součástí městského archivu. Soudní kniha z let 1457-1547 je dnes uložena pod inv. č. 229 ve fondu Archiv města Jičína, jenž je jedním z největších archivních fondů okresního archivu.

Tato kniha byla v únoru a březnu 1973 konzervována a znovu vázána.¹⁵⁾ Její původní vazbu jsem jež neviděl, a proto o ní nemohu mnoho říci. Podle údajů R. Nového¹⁶⁾ měla dřevěné desky (33 krát 11,5 cm) potažené kůží a k jejímu uzavření sloužily proužky kůže. Při převazbě byla stará, světle pergamenová kůže původní vazby přenesena na nové lepenkové desky (32,5 krát 11 cm) potažené vazební teletinou se vším, co se na ní dochovalo.¹⁷⁾ Hřbet knihy, široký 8 cm, je rozdělen pěti dvojjazy do šesti polí a nenese žádný nápis ani evidenční značku. Přídeští a předsádky jsou vyhotoveny z novodobého papíru, původní, pokud nějaké byly, se nedochovaly. Soudní kniha se skládá z 335 papírových listů, které mají rozměry 31,5 krát 10,5 cm. J.M. Jakubička uvádí rozměry listů 32 krát 11 cm.¹⁸⁾ Z toho

vyplývá, že listy byly zřejmě při konzervaci odříznuty a zmenšeny. Tím se stalo, že bylo částečně odříznuto datum na fol. 18v a zcela pak na fol. 333v; zápisy tam se nacházející můžeme správně chronologicky zařadit tak jen díky Malochovu přepisu knihy. Listy tvoří 27 složek o 12 listech a 1 složku (poslední) o 11 listech. List ležící proti listu 330 v poslední složce byl vyříznut. Tento dnes ztracený list by nesl číslo 331. Celkem tedy má soudní kniha 28 složek: 27(12) + 1(11).

Papír je v celé knize stejný. Dokazuje to filigrán, představující volskou hlavu s křížem,¹⁹⁾ který se tu objevuje dvaosmdesátkrát. Pravidelnost složek, původní vazba, jeden druh papíru a způsob psaní, kdy písaři nedopisovali až ke středu vazby, ale začínali nebo končili asi 1,5 až 2 cm od něho, přičemž nedodržovali tzv. zrcadlo, protože konec řádku na vnější straně listu šel leckdy až k jeho okraji, to jsou zcela jistě dostatečné důvody pro konstatování, že kniha byla svázána dříve, než se do ní začalo psát. Častým používáním knihy byl narušen papír ve spodní části listů 1-27 a 36, takže tamější zápisy můžeme rekonstruovat jen částečně.

Soudní kniha nebyla původně vůbec foliována; její foliace je novodobá a dvojitá. V levém horním rohu, což je dosti nepraktické, folioval knihu arabskými číslicemi psanými fialovým inkoustem A. V. Maloch, a to od 1 do 335, přičemž nezaregistroval vyříznutý list. Druhá foliace, provedená tužkou, je umístěna ve spodní části listů uprostřed. S Malochovou foliací se shoduje až k listu 113, kdy neoznačením nepopsaného listu se o 1 list snižuje, což se opakuje u listu 172. Poněvadž další nepopsané listy již i tato spodní foliace eviduje, rozchází se s Malochovou foliací o 2 listy. Také druhá foliace neuvažuje o vyříznutém listu. Při konzervaci a převazbě knihy došlo k opačnému prohnutí rozloženého dvojlísta, takže je nyní porušeno původní uspořádání listů v jedenácté složce, kdy po listu 124 následují další v tomto pořadí: 128, 126, 127, 125, 129. Od listu 129 pokračuje soudní kniha podle původního uspořádání.

Soudobé ani novodobé přípisky tato kniha nemá. Za zmínku však stojí, že J. Sidon, který v ní vyhledával zápisy o mlýnech, sladovnách apod, podtrhoval si je a označoval červenou tužkou!

Do soudní knihy bylo vloženo pět menších papírových lístků, jež A. V. Maloch označil písmeny A-E, psanými červeným inkoustem. Lístek E je dnes ztracen, jeho text nám zachoval uvedený badatel ve svém rukopisném díle. Lístek A má rozměry 15,5 krát 7 cm, lístek B 16,2 krát 8,5 cm, lístek C 21,5 krát 8,8 cm, lístek D 16 krát 4,8 cm. Papír těchto lístků je různý. Na lístku B je torzo blíže neznámého filigránu, na lístku D nalezneme stejný filigrán jako v knize.

Z hlediska paleografického lze říci, že soudní kniha je dílem několika písařů. Některé znaky jsou pro ně společné, a proto jim věnujme pozornost dříve, než přistoupíme k určení písafských rukou.

Všichni písaři dodržovali stejnou grafickou úpravu listu knihy, na němž jsou zápisy řazeny za sebou s přiměřenými mezerami mezi sebou (asi 1 - 3 cm). Psaní si neusnadňovali linkováním, ani svislými čarami neohraničovali okraje zápisů. Zřejmě proto jsou některé zápisy psány až do samých okrajů listů.

Písaři užívali v podstatě jednoho druhu písma, jímž je gotická kurzíva a ke zrychlení písma jim sloužily četné zkratky. V latinských zápisech bylo rozšířeno zkracování slov suspenzí - kdy se napíše počáteční písmeno nebo skupina písmen na počátku slova a jeho konec se označí značkou zkrácení. Tou bývá obvykle oblouček nad písmenem nebo slovem (ē - est, eadē - eadem, mediā - mediam). Tento způsob zkracování nahrazoval zejména koncové m nebo n.

Druhým, neméně rozšířeným způsobem zkracování slov byla kontrakce - kdy se vypíše první a poslední písmeno či skupiny písmen, případně i některé střední části zkracovaného slova a chybějící části se nahradí zkratkovými značkami. Poslení písmeno bývá velmi často nadepsané (do^m - domum, mgrcivi^m - magister civium, q^o - quo, resigt - resignat).

Rada slov byla zkracována také tzv. značkou vlastního významu. Spojka et nebyla obvykle zkracována, pouze sporadicky tu nalezneme značku Y, pocházející z tironských not. Značkou 9 byla nahrazována slabika com-, con- na počátku slov (9sules - consules) a také -us na konci slov (Paul⁹ - Paulus, fili⁹ - filius). Nadepsanou značkou Y bylo nahrazováno -ur (tenebit^Y - tenebitur) a značka 4 na konci slov nahrazovala -rum (eo⁴ - eorum) či -um (act⁴ - actum). Značkou relativního významu bývala nejčastěji zkracována slabika začínající písmenem p, kdy nadepsáním vodorovné čárky nebo přeškrtnutím dřívku byly zkracovány slabiky pre či par (pfate - prefate, ex pte - ex parte). Šikmá čárka nad písmenem t značila zkrácení -er (int[~] - inter), nadepsaná nad samohláskou pak signalizovala, že k této samohlásce patří ještě písmeno r (cu^ram - curiam, ux^oe - uxore).

V českých zápisech se nesetkáváme s tak velkým počtem zkratek jako v zápisech latinských. Tu se zkracuje v podstatě jen suspenzí (dworē - dworem, prawē - prawem) a kontrakcí, kdy bývá poslední písmeno nadepisováno podobně jako v zápisech latinských (gt - gest, tiem pwem - tiem prawem, pe^{ze} - penieze, t^o wsse^o nespl¹ - toho wsseho nesplnil). Kontrakce s nadepsaným posledním písmenem se užívá nejvíce u zájmen (ge^o - geho, swe^u - swemu) a v dativu osobních jmen (Czernobrke^u - Czernobrkemu). První písař, kterého označují siglou A, psal do knihy od jejího počátku, tj. od fol. 2r až na fol. 12r bez přerušení. Jeho písmo je drobné až střední, větším písmem je psán pouze titulní list. Mezery mezi písmeny i mezi slovy jsou přiměřené, rozdíl mezi malými a velkými písmeny nejsou výrazné. Větší a ozdobnější jsou pouze počáteční písmena zápisů, z nichž B, L, P, R, U a W mívají ozdobné vlnovky. Pravý dřík písmene m bývá zpravidla pod linkou, dřík písmene s se leckdy rozdvouje (f) a dřík písmene y projevuje mírný sklon doprava.

Na fol. 12r se vedle písma písaře A setkáváme krátce s písmem písaře B, které je stěsnanější, velká písmena jsou bez ozdobných tahů. Písař A pak pokračoval od fol. 12r bez přerušení až k fol. 21r; napsal také zápisy z let 1461-1462 na fol. 1r, v, a 2v.

Od fol. 21r zapisoval písař C, jehož písmo je ve srovnání s předchozími značně veliké a má také velkou váhu. Tento písař skončil již na fol. 23r, na němž začal zapisovat opět písař A, a to až na fol. 39r. Na fol. 39v se setkáváme zase s písařem C.

Písař D zapisoval na fol. 40r,v, a 41r. Jeho písmo působí zběžnějším dojmem než písmo předcházející, což je způsobeno jeho větším nakloněním doprava, větším vybíháním dřívku písmen g a h doleva a dřívku písmene y doprava.

Od fol. 41r zapisoval písař E, jehož písmo je větší, má větší váhu a je též strnulejší. Jeho písmo je na fol. 42v vystřídáno dalším písařem F, jenž psal písmem drobnějším a stěsnanějším. Po něm přichází na fol. 44r opět písmo písaře D, který zapisoval i na fol. 45r,v. Ani tento písař nezapisoval do knihy dlouho, neboť byl záhy vystřídán písařem E, jenž zapisoval až na fol. 48v. Na tomto místě byl vystřídán písařem G, jehož písmo je drobnější a písmena jsou kladena ve větší vzdálenosti od sebe. Tento písař pak zapisoval až na fol. 62r.

Od fol. 62v zapisoval písař H. Jeho písmo je ve srovnání s písmem písaře G poněkud větší a působí dojmem písma zběžnějšího díky delším spodním dřívkům a jejich většímu ohýbání.

Na fol. 68r nalezneme zápisy písaře CH. Toto písmo je značně pomalé, neboť vzdálenosti mezi písmeny jsou opět větší, písmo je takřka kolmé, spodní dřívky písmen y a z se ostře ohýbají doprava. Na fol. 68v zapisoval opět písař H, který pak pokračoval až na fol. 90v.

Na fol. 91r se setkáváme s drobnějším písmem písaře I, který zapisoval až na fol. 101r. Na něho navázal písař J, jenž psal až na fol. 112r; jeho písmo je pomalejší, neboť mezery mezi písmeny jsou větší. Písmo písaře K, jež nalezneme na fol. 112r, je stěsnané a drobné. Již na fol. 113r byl vystřídán dalším písařem L, který psal drobným až středním písmem až na fol. 128r. S jeho rukou se setkáváme i na fol. 1v.

Na fol. 128v a 129r zapisoval drobnějším písmem písař M. Od fol. 129v zapisoval písař N, který pak pokračoval až na fol. 255r. Jeho písmo je zběžné, je více nakloněno doprava a dále dosahuje zběžnosti dlouhými spodními dřívky, které se ohýbají daleko doprava i doleva, dřívky písmen g, h a z vytvářejí smyčky. Charakteristické je pro toto písmo ohýbání dřívky písmene l doleva. Písař N zapisoval do soudní knihy po dlouhou dobu a jeho písmo nám proto skýtá možnost sledovat vývoj písařova rukopisu. Vidíme, že během let se jeho písmo zvolna zvětšovalo, a to zcela jistě v závislosti na slábnoucím zraku a postupně ztrátě pevnosti a jistoty ruky.

Kontinuita práce písaře N byla za dobu jeho kariéry narušena pouze dvakrát. Na fol. 192r-194r nalezneme jednak zápisy psané písařem N, ale i některé, jež psal drobnějším a strnulejším písmem písař O. Na fol. 234v-235r se krátce setkáváme s písmem písaře P, který pak pokračoval po písaři N na fol. 255v-282r. Jeho písmo je poněkud drobnější a charakteristický je zejména rovný dřík písmene l. Dřík písmene y vyběhává šikmo doleva.

Na fol. 282r začal zapisovat písař R, jenž pokračoval až na fol. 305v. Jeho písmo se liší od přechodných především tím, že spodní dřívky písmen p a s jsou dlouhé, mírně nakloněné doleva, dřík písmene y se ohýbá doprava malým obloučkem na konci dřívku. Velká písmena na počátku zápisů bývají doplněna ozdobnými tahy. Tento písař si liboval v latinské dataci a v předponě slovesa "odevzdává" psal zásadně písmeno t.

Posledním byl písař S, který je autorem zápisů na fol. 307r-327v. Jeho písmo je více nakloněno doprava, není tak pečlivé jako písmo písaře R. Charakteristické je psaní s většími mezerami mezi písmeny.

Písaři A, B, D, E, F, G, H a L se podíleli také na zápisech na fol. 328r-335v, jež pocházejí z let 1459-1489.

Do soudní knihy jsou vloženy čtyři papírové lístky, z nichž dva se k této knize vůbec nevztahují (B a C), byly však napsány písařem N na počátku 16. století. Lístek A napsal písař, jehož písmo se v soudní knize vůbec nevyskytuje. Domnívám se, že jde o produkt písaře vrchnostenského (velišského), který se zřejmě podílel vedle jičínského městského písaře G i na psaní lístku D.

Celkem se tedy podílelo na tvorbě soudní knihy devatenáct písařů, z nichž jenom několik, a to písaři A, G, H, L, N, O, P, R a S zapisovalo déle. Domnívám se, že tyto písaře můžeme označit jako stálé, kdežto ostatní, kteří zapisovali jen několik zápisů, jako příležitostné. Stálí písaři převažují od sklonku 15. století, kdy ve svém úřadu setrvali zpravidla několik let. Žádný z písařů o sobě v knize nepíše v první osobě, vystupují tu jen jako jedna ze stran soukromoprávních jednání, případně jako poručníci nebo svědkové. Pochopitelně to ztěžuje jejich identifikaci. Můžeme proto jen předpokládat, že písařem A mohl být Jakub, který je doložen k roku 1468, 1469 a 1473, kdy však již nežil.²⁰⁾ Po něm je doložen písař Martin, který však v roce 1473 rovněž již nežil.²¹⁾ Mohl být jedním z písařů označených siglami D - F. Písař Havel je znám z roku 1488,²²⁾ byl zřejmě písařem L. K roku 1494 je doložen písař Jan,²³⁾ který byl písařem N. Tento Jan je poprvé nazýván písařem městským, předchodí jsou označování jen jako písaři. Písař Prokop, jenž je zřejmě písařem R, je v soudní knize připomínán několikrát v letech 1536-1540,²⁴⁾ a to především proto, že byl po několik let konšelem. V letech 1532-1543 je doložen písař Martin,²⁵⁾ který mohl být písařem S. Jičínská písaři byli zcela jistě české národnosti. Lze tak soudit z toho, že soudní kniha byla psána zpočátku latinsky a později česky, žádný zápis není německý. Nenaletíme v ní ani žádné germanismy, ani komolení češtiny, jež by vyplývalo z její špatné znalosti. Pro diplomatické posouzení a zhodnocení soudní knihy je velmi důležité zodpovězení otázky, kdy do ní bylo zapisováno. Zabarvení inkoustu i duktus písařů se často mění i v zápisech jednoho soudu a v knize se rovněž vyskytují četné chyby písařů, jsou v ní zaznamenány i neúplné zápisy. Tyto chyby bývají buď přeškrtnuty nebo podtečkovány. Někdy se do zápisu vloudila i přímá řeč, jak o tom svědčí příklad z roku 1473: "Petr týž zapisuje všecek statek svoj, kterýž má nebo mítí bude, buď málo nebo mnoho, Bětě, manželce své a sobě a dětem svým, kteréž spolu mítí budete, tím právem, jakož toto město požívá."²⁶⁾ Domnívám se, že tyto chyby

by nemohl písař napsat, kdyby opisoval v klidném prostředí z předlohy, ale že do knihy zapisoval během soudního jednání, po projednání (vyhlášení) právního pořízení, tedy v prostředí značně rušném, což se odrazilo v jeho práci.

Po paleografické charakteristice můžeme nyní přistoupit k diplomatickému rozboru soudní knihy, o jejímž obsahu a funkci nás stručně informuje již její název, zapsaný na fol. 2r: "Liber civitatis Gitczyn continens in se causas et proscriptiones." Pod názvem knihy je na témže foliu zaznamenán úvodní zápis o sázení městské rady. Jde o soudní knihu z doby, kdy vedení městského soudu bylo zcela v rukou městské rady. V Jičíně, podobně jako v jiných menších městech se nevyvinul dualismus městské správy, který by vedl ke vzniku knih městského soudu na jedné, a knih městské rady na druhé straně. Máme před sebou kompletní knihu i s titulním listem. Lze se právem domnívat, že podobná soudní kniha byla vedena i v období mezi dochovanými knihami tohoto druhu, to jest v letech 1408-1457. Toto přepokládané deperditum by bylo spojovacím článkem obou jičínských soudních knih. Výše uvedený úvodní zápis, jímž kniha začíná, je datován k 1. červnu 1457. To je ovšem datum sázení městské rady, nikoliv zápisu. Lze vyslovit domněnku, že tento zápis byl původně, tedy v době sázení městské rady, zapsán do předpokládaného deperdita, které mohlo být v roce 1457 popsáno, nebo spíše zničeno za velkého požáru v témže roce.²⁷⁾ Do naší knihy byl tento zápis vepsán později, snad v druhé polovině roku 1457 nebo počátkem roku následujícího. Jiné zápisy z roku 1457 v knize nenalezneme. Pravidelně se do ní začalo zapisovat až od roku 1458.

Soudní kniha má celkem 3023 zápisů. Nebyla rozdělena v části, zapisovalo se do ní chronologicky podle soudů, a to od fol. 3r až do fol. 327v. Tyto zápisy tvoří vlastní jádro knihy. Fol. 1r,v, 2v a 328r-335v byla původně nepopsána. Teprve později sem byly vepsány některé poznámky a zápisy, jež se poněkud vymykají z normálního obsahu knihy. Dodejme, že na fol. 1r,v, 2v bylo zapisováno v letech 1461-1478 a na fol. 328r-335v pak v letech 1459-1489.

Nejvíce zápisů se týká převodů nemovitostí, a to jak trhem, tak kšaftem. Z 3023 zápisů je to 71,04 %. Druhou skupinu představují manželská vzdání (18,32 %). Peněžní pohledávky činí 4,36 % a zápisy o podílech pak 3,24 %. Zbytek (3,04 %) tvoří různé zápisy; patří sem zápisy správného charakteru, smlouvy, zápisy pamětní, jakými jsou např. výpisy z desk zemských,²⁸⁾ zápisy o koupi a odkazu kalichů,

monstrance apod. V soudní knize zcela chybí zápisy trestní povahy. Naprostá většina zápisů je stylizována objektivně. Formu subjektivní evidujeme pouze u čtyř zápisů, což svědčí o tom, že subjektivní stylizací bylo do soudní knihy zapisováno jenom výjimečně.

Právní význam zápisů spočívá v dispozičním slovesu, které je typické pro určitý druh právního pořízení. Všimněme si nyní jednotlivých druhů zápisů a pokusme se postihnout vývoj jejich formuláře. Pro splnění tohoto úkolu bude zcela jistě užitečné přihlédnout k obdobným zápisům nejstarší soudní knihy, která ovšem není předmětem našeho studia.

Již bylo řečeno, že největší počet zápisů se týká převodů nemovitostí. Tato skupina se rozpadá na dvě nestejně velké podskupiny podle způsobu převodu, který byl prováděn buď trhem nebo kšaftem. Dodejme, že trhů je v soudní knize zaznamenáno osmnáctkrát více než kšaftů.

V nejstarší soudní knize z let 1361-1407 jsou zápisy převodů nemovitostí trhem velice stručné, bez zmínky o ohlášení. Předmět právního pořízení bývá nadepsán a v zápise se blíže topograficky již neurčuje. Pro ilustraci uvádím několik příkladů z roku 1383: "macellum: Maretha virgo resignat macellum suum Hanczlyno dicto Bartlyk uxori sue et liberis suis;²⁹⁾ ager: Janek resignat 2 virgas Rzehakony uxori sue et liberis;³⁰⁾ domus: Gyrek resignat domum suam Petro sutori uxori et liberis.³¹⁾" Od roku 1393 již nebývají nadepisovány předměty právního pořízení, jinak se zápisy nemění.

Zápisy tohoto druhu v naší soudní knize jsou také převážně stručné, jejich jádrem jsou jména stran a předmět právního pořízení, zmínky o ohlášení nalezneme jen u několika případů. Nové je, že tento předmět právního pořízení tu je přesně topograficky určen. Např. v zápise z roku 1464 čteme: "Matiey Drdak resignat domum penes Johannem Mucha ex una et penes Hodkowa ex altera Janowi Uhrowi uxori eius pueris eorundem eo iure quo solus usque est et tenuit.³²⁾" Dispoziční sloveso "resignat" bylo v českých zápisech nahrazeno slovesem "odevzdává". V roce 1503 se vedle tohoto dispozičního slovesa objevuje další typ, převládající v první polovině 16. století, totiž "odevzdává a zapisuje", přičemž se pořadí sloves libovolně zaměňuje. Pokud byla nemovitost zatížena nějakým platem, výslovně se tento fakt v zápisech uvádí. K řadě zápisů bývají připojeny tzv. výminky, tj. podmínky, za nichž byla trhová smlouva uzavřena. Nemovitost mohl postupovat ovšem jenom ten, kdo byl zapsán v soudní knize jako její držitel. Tento požadavek zachování posloupnosti majitelů vedl k tomu, že někdy nalezneme více zápisů za sebou

na tutěz nemovitost.³³⁾ Formulář zápisů je v podstatě neměnný, nebyl ovlivněn různými písaři, jež se podíleli na psaní soudní knihy. Zápis začíná obvykle jménem prodávajícího, pak následuje dispoziční sloveso, předmět právního pořízení a jeho topografické určení a konečně i jméno nabyvatele. Závěr zápisů tvoří ustálená formule "eo iure, quo solus usque est et tenuit", překládaná zprvu otrocky do češtiny, která byla koncem 15. století doplněna a posléze nahrazena formulí "jakž toto město za právo má."

Převody nemovitostí trhem byly do této knihy zapisovány po úplném doplacení. V tomto směru je tedy soudní kniha knihou věcnou, definitivní. Knihy trhové, do nichž se zapisovalo po uzavření smlouvy a v nichž byly sledovány jednotlivé splátky, byly knihami prozatímními. Na existenci dvojic souběžně vedených knih v řadě našich měst upozornil nejnověji Stanislav Polák.³⁴⁾ V Jičíně máme trhové knihy doloženy na konci 15. století, žel nikoliv dochovány. V zápise z roku 1499 čteme: "Týž Martin z dílu svého vyplnil Martinovi, synu Jiřka Mouchy XV kop a on se jeho odsvědčil, jakož šře registrum domovné ukazuje."³⁵⁾ Poněvadž formulář zápisů z doby, kdy víme o existenci trhových knih, je shodný s formulářem zápisů z doby, kdy nejsou trhové knihy doloženy, lze předpokládat, že knihy trhové byly v Jičíně vedeny vedle soudní knihy snad v celé druhé polovině 15. století. Vzhledem k tomu, že se dochovaly jičínské trhové knihy pro prvou polovinu 16. století, bude možné při jejich diplomatickém rozboru provést komparaci jejich zápisů s příslušnými zápisy knihy soudní.

Dalším způsobem převodů nemovitostí byl kšaft. Na tomto místě je potřeba říci, že základem dědického práva jičínských měšťanů bylo privilegium na "právo královo" Čeňka a Petra z Veselí a z Vartenberka ze 17. července 1416, jímž povolují, "... aby všickni lidé nynější i budoucí obojího pokolenie ... své zboží movité i nemovité ... mohli dáti, komuž by kolivěk chtěli a buď odkudž buď, ješto by se jim líbilo a jim přieli tak, jakž jest obyčej před zahájeným súdem, jakož od staradávná právo jmají. A pakli by kto z nich kdy, toho neobmysle a neodevzdada tu, kdež právo jest, umřel bez dětí, kteréž by s svú manželkú měl, aby to všecko zboží na najbližšieho a najpřibuzněšieho přiele spadlo ... A také své děti i své sirotky aby mohli poručiti, komuž by chtěli, tu kdež právo jest, a pakli by toho kto kdy neobmyslil tu, kdež právo jest, aby ti sirotci na najbližšieho přiele spadli."³⁶⁾ Toto privilegium bylo v pozdějších konfirmacích poněkud zúženo, nikoliv však zásadně změněno.³⁷⁾

Zápisy kšaftů v nejstarší soudní knize jsou obdobou již uvedených zápisů převodů nemovitostí trhem. V naší soudní knize se tyto zápisy vyskytují pravidelně do roku 1495, pak jen sporadicky. Zápisy kšaftů jsou i tady podobné zápisům převodů nemovitostí trhem. Převážně jde o stručné vylíčení právního pořízení, mění se tu samozřejmě dispoziční sloveso. V latinských zápisech zpravidla bývá "asscribit et intabulat" nebo "assignat et intabulat", či jenom "legat", v českých zápisech bývá sloveso "zapisuje". Právní význam slovesa jasně vysvítá z toho, že když písař napsal u kšaftu chybně sloveso "odevzdává", musel toto slovo škrtnout a vepsat správné dispoziční sloveso. Pokud měl nabyvatel užívat nemovitostí až po smrti odkazujícího, je to v zápise výslovně uvedeno výrazem "post mortem", "po smrti"; téměř ke každému zápisu je připojena "výminka" odkazujícího, jíž si zajišťoval disponování majetkem až do své smrti. Když např. v roce 1471 Anna Řemenková odkázala po své smrti svému synu Petrovi čtvrt role v Ohavci a masný krám, tak to učinila "... s takovou výminkú, do níž jest živa, aby tím vládla a toho požívala ku své libosti mocně jako svého vlastního bez překážky Petrovy."³⁸⁾ Zápisy, jež umožňují nabyvateli disponovat majetkem ještě za života odkazujícího, nemají pochopitelně tyto "výminky", jsou stručnější a omezují se pouze na jména stran a předmět právního pořízení. Odkazující si obvykle zajišťoval řádné vyplnění kšaftu tím, že k jeho provedení ustanovil poručníky. V zápisech se pak uvádí, že "majíc moc k tomu poručenu kšaftem." V případě, že odkazující nijak s kšaftem nespěchal a ponechával jej doslova až na poslední hodiny svého života, pak musel purkmistr s konšely a písařem jít za ním. Tak třeba čteme, že v roce 1481 "... Jan sladovník, leže na smrtedlné posteli, však paměti a rozumu zdravého požívaje, učinil jest kšaftem před purkmistrem a před konšely Benu, syna svého, plným mocným hospodářem statku svého."³⁹⁾

V zápisech soudní knihy se odráží také péče o sirotky, jež byla příkladná. Konšelé nazývají sami sebe "otci sirotkú"⁴⁰⁾, stávají se jejich poručníky, hospodaří se sirotčím majetkem, půjčují jejich peníze ostatním měšťanům a také si často od nich vypůjčují sami.⁴¹⁾ Poručníkem sirotkú se ovšem mohl stát podle privilegia z roku 1416 kterýkoliv měšťan, nemusel být tedy konšelem.

Jak jsem výše uvedl, zápisy kšaftů se v soudní knize vyskytují pravidelně do roku 1495 a poté jen ojediněle. To jistě souvisí se vznikem speciální knihy kšaftů někdy na přelomu století.

Zvláštním druhem kšaftu jsou tzv. manželská vzdání. Nabyvatel nemovitosti ji nechal obvykle zapsat "sobě, ženě a dětem svým tím právem, jakož sám držel a požíval". Jako předmět právního pořízení se označuje buď konkrétní nemovitost nebo také "vše což má neb míti bude" či "právo své, k čemuž kde které má neb míti bude". V latinských zápisech se užívá dispozičního slovesa "assignat et intabulat", v českých zápisech druhé poloviny 15. století "zapisuje". V rozšířené podobě se objevuje dispoziční sloveso v roce 1503, totiž "zapisuje a spolčuje" a obvykle se dodává, že jeden z manželů druhého "činí pravým a mocným společníkem statku svého."

Tyto zápisy se vyskytují také v nejstarší soudní knize, kde bývá manželské vzdání zapsáno v jediném zápise: "Jacobus Parwus versus ecclesiam intabulavit sibi ipsi domum et Dorothee conthorali ipsius cum pueris ipsorum, quos habent vel habituri fuerint."⁴²⁾

V naší soudní knize se také vyskytují tyto jednotlivé zápisy, ale v daleko větší míře si manželé odkazují majetek vzájemně.

V řadě případů bývá na prvním místě uvedena manželka a teprve po ní její manžel. Domnívám se, že tu jde zpravidla o ženu majetnější, které byla z toho důvodu dána přednost. Převážně šlo o vdovu, jež se znovu provdala a dala zapsat svůj majetek novému manželovi. V některých zápisech se také uvádí, že mu "zapisuje právo své, kteréž má po ... muži svém." Pokud měla z dřívějšího manželství nějaké děti, je na ně památováno. Tato situace se pak odráží v soudní knize jako skupina zápisů. Zřetelně to ukazuje příklad z roku 1473: "Běta nebožce Řehákova zapisuje dvor vedle dvora Vítové a podle Hřmetova dvora i vešken statek, kterýž má po nebožci Řehákovi, Petrovi, muži svému a sobě a dětem, kteréž spolu míti budou tím právem jakož toto město užívá.

Petr týž zapisuje všecek statek svoj, kterýž má nebo míti bude, buď málo nebo mnoho, Bětě, manželce své a sobě a dětem svým, kteréž spolu míti budete (!) tím právem, jakož toto město požívá.

Petr týž s Bětú, manželkú svú zapisují čtyři a XL kop gr. sirotkom nebožce Řehákovým, jichžto jména jsú Mikuláš, Havel, Adam a Kateřina, z toho statku vydati. Pakli by kterého Pán Boh neuchoval, spadni díl jeho na druhého až do ostatního a po ostatním na matku jich na Bětu.

Rukojmě za svrchupsaných čtyři a XL kop sirotkom napředpsaným Jan sladovník Jakub Želtina, Jan švec Preclík, Vaněk střelec, Jan Kadeřávek, Martin, švec Duchkov.

Item když by Kateřina děvečka let došla, aby Petr Bětě, manželce své, nebránil Kateřině, dceři své, šatstvím a výpravu pomoci, což by mohla."⁴³⁾ Z faktu, že zápis o rukojmích byl mřežován, vyplývá, že peníze byly sirotkům řádně vyplaceny a tím pominula potřeba ustanovení rukojmí.

Zápisy o podílech jsou dalším druhem zápisů, které se objevují ve stručnější formě již v nejstarší soudní knize. Kdo "díl svůj pravý vzal," vzdával se tímto zápisem dalších nároků. V závěru zápisů se pak obvykle uvádí, že "nikdy více se nemá navracovati na ten statek po tom díle." V latinských zápisech se užívá dispozičního slovesa "abrenunciat" a v českých "odsvědčuje se"; formulář těchto zápisů se nemění. Pro ilustraci uvádím příklad z roku 1466: "Anička dcera Maršíkova lazebníkova odsvědčuje se od toho všeho statku svého otce Maršíka, což ho jest kolivěk buď movitý nebo nemovitý, neb jest odtud odbyta a oddělena dílem pravým, což na ni z toho statku slušelo a více z toho statku a dílu svého svrchupsaná Anička s Jíšú, mužem svým, žádného nemají upomínati ani se na ten díl svoj navracovati budoucně žádným právem jakžkoli vymyšleným."⁴⁴⁾

Tyto výše uvedené druhy zápisů, tj. převody nemovitostí trhem a kšaftem, manželská vzdání a zápisy o podílech, tvoří 92,6 % obsahu soudní knihy, jsou jejím jádrem. Výrazně se to projevuje zejména v první polovině 16. století, kdy v knize nalézáme trhy, manželská vzdání a zápisy o podílech, takže mizí jistá, byť nevelká pestrost knihy, známá z druhé poloviny 15. století. Zápisy peněžních pohledávek, kvitancí, obligací, rukojemství apod. se liší co do složitosti a obšírnosti takřka případ od případu. V této skupině pozorujeme větší variabilitu dispozičních sloves, kdy v latinských zápisech čteme vedle "asscribit et intabulat" také "accepit" či "tenetur" typické pro dluhy; v českých zápisech pak vedle nejrozšířenějšího slovesa "zapisuje" čteme i další výrazy jako např. "půjčil", "splnil", "zaplatil", "dal jest" apod. Zápisy tohoto druhu se v soudní knize vyskytují poměrně pravidelně do roku 1490 a poté jen ojediněle. U dluhů nacházíme v několika případech zápisy o splátkách. Nutno ovšem říci, že tato kniha nebyla určena pro evidenci splátek a vyrovnávání dluhů. Mezery mezi jednotlivými zápisy byly příliš malé, s dalšími zápisy vztahujícími se k dlužnímu zápisu se prostě nepočítalo, a tak tyto náhodně sem zapsané splátky musely být zaznamenány velmi drobným písmem.

Některé zápisy obsahují svědečnou formuli, která je ve většině případů součástí formule datovací. Často bývá na konci zápisů, ale některé jí i začínají. Svědky byli vždy úředníci města, tj. purkmistr, konšelé a rychtář, někdy také zástupce vrchnosti. V roce 1458 čteme na prvním místě purkmistra, na druhém rychtáře a na třetím konšely. U několika zápisů figuruje rychtář mezi svědky i na prvním místě. Tyto zápisy jsou obsahově různé, takže z nich nelze vysledovat vztah rychtáře k nim a určit funkci, jakou měl při vkladech do soudní knihy, zdali měl na čelné místo mezi svědky nějaké oprávnění. V naprosté většině případů je ve svědečné formulě na prvním místě jmenován purkmistr, po něm konšelé a teprve po nich rychtář.

Na otázku, zdali jsou jmenování svědci právního jednání či knihového zápisu, lze dle mého soudu odpovědět tak, že jde o svědky jednání i zápisu. Na základě paleografického rozboru knihy jsem dospěl k závěru, že se do ní zapisovalo během soudního jednání, jakmile byl případ projednán. Pro toto tvrzení nyní nacházím podporu i ve svědečných formulích, neboť takřka u všech čteme vždy více svědků, kromě purkmistra a rychtáře průměrně čtyři až šest konšelů. V jednom případě jsou vedle kompletní městské rady uváděni i obecní konšelé a starší obce. Nicméně i v těch případech, kdy je jmenováno méně svědků, vyplývá ze zápisů, že jich bylo ve skutečnosti více: "Anno ut supra presentibus Wenceslao Oczas tunc magistro civium existente Jo(hanne) ... et aliis scabinis." ⁴⁵⁾ nebo "... presentibus Johanne Robusky magistro civium et consulibus hiis Blasio fabro, Vito Paulo et ceteris." ⁴⁶⁾ Není jistě pravděpodobné, že by takřka celá městská rada i s rychtářem dohlížela po soudním jednání na správnost zápisů. Ostatně některé svědečné formule ukazují i jinak, že se zapisovalo během soudního jednání. V případě, že se takového jednání zúčastnil i vrchnostenský úředník, byl mezi svědky jmenován na prvním místě a teprve po něm členové městské rady. K tomu uvádím příklad z roku 1483: "... a ten zápis stal se před panem Janem z Ostrova, v ty časy purkrabí na Veliši, před purkmistrem, v ty časy Václavem Zbytkem a před konšely těmito: Václav Babka, Hřmet, Matuš, Hynek, Zbyň, rychtář etc." ⁴⁷⁾ Dodejme, že svědečná formule bývá připojována k zápisům druhé poloviny 15. století a že v první polovině 16. století se s ní setkáváme jen výjimečně.

Datovací formule chybí u většiny zápisů, jež lze chronologicky zařadit podle data konání soudu, které je v druhé polovině 15. století obvykle jen roční a přichází v podobě neúplného letopočtu, kdy první jeho dvojčíslí bývá vynecháváno. Datum soudu je umístěno

zpravidla v horní části listů. Někdy se naleznou na jednom listu data dvě, jindy se zase jedno datum rozkládá na dvou listech. Stávalo se tak nepochybně tehdy, když bylo již na počátku soudu jasné, že bude projednáváno případů více, než by bylo možné zapsat na jediný list. Toto datum začíná většinou slovem "Anno", "Annorum" nebo "Léta", jindy je vyjádřeno číslicemi, zpočátku jen římskými. Arabské číslice nalezneme v druhé polovině 15. století jen třikrát, a to v roce 1477, 1493 a 1499. Den je v této době určen jenom jednou, a to v roce 1464: "... sabbato ante Georgii." ⁴⁸⁾ V roce 1503 zaznamenáváme u data konání soudu výraznou proměnu spočívající v jeho rozšíření o jméno purkmistra a v následujícím roce pak pravidelně o určení dne, samozřejmě podle běžných církevních svátků. Za zmínku stojí, že v letech 1512 a 1532 bylo datováno podle českého mučedníka mistra Jana Husa. ⁴⁹⁾

Datovací formule je připojena k některým zápisům, a jak jsem již uvedl, její součástí bývá svědečná formule. Pokud začíná slovy "Anno ut supra" nebo "Anno quo supra", odkazuje k výše uvedenému datu v předcházejícím zápise nebo k datu konání soudu. Převážně však bývá datovací formule uvozena slovem "Actum", jež se vztahuje jak k jednání, tak k zápisu. Nikde nepřichází formule "Scriptum". O formě datovací formule platí to, co bylo řečeno u data konání soudu.

Jazykové rozdělení soudní knihy nemělo vliv na jazyk datovací formule, která byla ještě v první polovině 16. století často psána latinsky, i když bývá stále více místa dáváno češtině.

Řada zápisů je mřežována běžným způsobem, tj. tak, aby nebyla porušena čitelnost původního zápisu. Mřežování plní funkci samostatného zápisu, znamená splnění povinností a závazků uvedených v původním zápisu.

Po stránce jazykové je 85,7 % zápisů psáno česky, 11,1 % je latinských a 3,2 % smíšených. Až do roku 1465 převažují latinské zápisy, jichž po tomto roce ubývá, v roce 1473 pak nadlouho mizí. Již od počátku vedení soudní knihy se vedle latinských zápisů vyskytují také zápisy smíšené, kdy do latinského textu pronikají české pádové koncovky i celá česká slova, a zápisy české. Poněvadž latina a čeština odpovídají úzu doby a nebyly zjištěny žádné podstatné odlišnosti, není nutné podávat na tomto místě filologický rozbor pramene.

Do soudní knihy jsou vloženy čtyři papírové lístky menších rozměrů, z nichž dva (B a C) této knize nepatří. Jsou na nich poznámky píšeře N o mlýnech, jejich majitelích a o sladech. Tyto poznámky pocházejí z počátku 16. století.

Na lístku A je zaznamenán zápis do desk zemských Kunše z Voděrad písařem, jehož ruka se v soudní knize vůbec nevyskytuje. Tento text byl přepsán do naší knihy písařem L. Domnívám se, že text na lístku A nechal pořídit Kuneš z Voděrad pro jičínskou městskou knihu.

Lístek D je makulatura, na jejíž jedné straně čteme pokyny velišského vrchnostenského úředníka rychtáři. Na druhé straně tohoto lístku nalezneme závěr zápisu, který je zaznamenán v soudní knize na fol. 53r. Zápis v městské knize je neobvykle obsírný, takže lze předpokládat, že si písař činil během soudního jednání poznámky na nepotřebný papír.

Napsal jsem, že se do soudní knihy zapisovalo během jednání. Myslím, že lístek D nemůže tento názor vyvrátit. Jasně je, že u složitějších případů si písař činil nějaké poznámky, kdežto jednodušší mohl zapsat přímo. Lístek D tedy nepovažuji za předlohu, z níž by se předějí do knihy přepisovalo, nýbrž za písařův koncept.

Diplomatický rozbor soudní knihy nám umožňuje konstatovat, že do ní byly zaznamenávány soukromoprávní záležitosti jičínských měšťanů i obyvatel okolních vsí a jiných stran ve věcech nesporných, které se projednávaly na městském soudu. Tato kniha tedy sloužila k pojištění jejich právních pořízení.

V privilegii Čeňka a Petra z Veselí a z Vartenberka ze 17. července 1416 byl stanoven právní okruh Jičína, jenž měly tvořit tyto vsi: Staré Místo, Čejkovice, Vokšice, Holín a Ohaveč. Praxe však byla taková, že jednání městského soudu se účastnili a do jeho knihy zapisovali kromě obyvatel uvedených vsí také obyvatelé dalších, vesměs v blízkém okolí ležících vsí: Zebín, Čerovka, Moravčice, Robousy a Lhota pod Stračovem. Jak ukázal St. Polák, bylo rozšiřování právních okruhů poddanských měst způsobeno poznáním významu městských knih, v nichž vesničtí poddaní spatřovali lepší pojištění svých právních záležitostí.⁵⁰⁾ Na pořadí zápisů v soudní knize nemělo vliv místo, odkud strany pocházely, nebyla dávana přednost záležitostem městským.

Do soudní knihy nezapisovali jen měšťané z Jičína, město samo a okolní vesničtí poddaní, nýbrž také příslušníci nižší šlechty, což svědčí o významu, jaký byl městské knize přikládán.

Poměr vrchnosti k této knize byl kladný, neboť pán města do ní dával zapisovat i své převody nemovitostí v obvodu města. Jeho nadřazeným postavením nad poddanským městem bylo dáno, že nepředstupoval před městský soud jako jiné strany. Takový zápis se uskutečňoval vždy "ad mandatum" či "z rozkázání" prostřednictvím vrchnostenského úředníka.

Iniciativu k zápisům vyvíjely jednotlivé strany, ať už to byly osoby fyzické nebo právnické. Poněvadž zápisy do soudní knihy se děly na žádost stran, není tu evidována veškerá agenda městského soudu. Pokud jde o zápisy sirotčího majetku, v tomto případě je zcela nepochybná iniciativa městské rady, která pečovala o sirotčí majetek jako vrcholný orgán a měla přirozeně zájem o jeho řádnou evidenci.

Ustálený formulář zápisů svědčí o dlouholeté tradici ve vedení městských knih. Dodejme, že tato soudní kniha je poslední dochovanou knihou toho druhu v souboru jičínských městských knih.

Poznámky:

1) Srov. *R. Nový, Soupis městských knih českých od roku 1310 do roku 1526, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica (dále jen AUC Ph-H) 4/1963; Z. Hledíková - S. Šisler, 10 let katedry pomocných věd historických a archivního studia filozofické fakulty Univerzity Karlovy (1964-1974), Z pomocných věd historických III, AUC Ph-H 5/1975, s. 189-204; J. Šouša, Katedra pomocných věd historických a archivního studia filozofické fakulty Univerzity Karlovy 1975 až 1979, Z pomocných věd historických IV, AUC Ph-H 5/1980, s. 135-149; též, Katedra pomocných věd historických a archivního studia filozofické fakulty Univerzity Karlovy v letech 1980 až 1985, Archivní časopis 38, 1988, s. 68-81; L. Hlaváček, Přehledné dějiny pomocných věd historických v českých zemích (se zvláštním zřetelem ke stolici oboru na filozofické fakultě Univerzity Karlovy), 200 let pomocných věd historických na filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 1988, s. 13-134. Připomeňme i vědeckou konferenci Městská diplomatika a správa v českých zemích do druhé světové války, kterou uspořádala uvedená katedra ve dnech 6. a 7. prosince 1990. Vydané práce evidují vedle příslušných svazků Bibliografie československé historie, také speciální bibliografie archivní literatury. Srov. Soupis archivní literatury v českých zemích*

1895-1956. Zprac. O. Bauer-L. Mrázková, Praha 1959; Bibliografie československého archivnictví 1957-1966. Zprac. J. Kubíček a kol., Praha 1970; Bibliografie českého archivnictví 1967-1976. Zprac. M. Šatochinová a kol., Praha 1990.

2) Podle tohoto nařízení měly být předány soudům pozemkové knihy nedokončené do roku 1787 nebo po tomto roce založené. Tato akce nebyla však prováděna přesně podle pokynů a ani prováděna být nemohla. K soudům se tehdy dostala řada pozemkových knih starších, před rokem 1787 dávno již dokončených, ale také knihy jiných typů. Srov. k tomu M. Volf, Výsledky soupisu gruntovních knih ve Středočeském kraji, Sborník archivních prací (dále jen SAP) 26, 1966, s. 50-127; přehled vývoje instituce pozemkových knih viz na s. 50-63.

3) Pojmu "městský archiv" užívám pro označení souboru písemností vzešlých z úřední činnosti orgánů městské správy. K vytvoření městského archivu jakožto instituce došlo až v roce 1939, kdy byl městským archivářem jmenován Jaroslav Sommerschuh (později si změnil jméno na Someš). Srov. k tomu O. Turčín, Vznik a vývoj okresních archivů Východočeského kraje, Sborník prací východočeských archivů 1, 1970, s. 217-249; o jičínském městském, později okresním archivu viz na s. 229-230. K vývoji jičínského muzea srov. F. Filip, Ke čtyřicetiletí Krajinského muzea v Jičíně, Ročenka muzejního spolku v Jičíně 1933, Jičín 1933, s. 5-8; A. Martínek, Krajinské muzeum v Jičíně, Jičín, město Valdštejnovo, Praha 1934, s. 28-29; J. Špát, Jičínská muzejní společnost z roku 1861, Muzejní a vlastivědná práce 10, 1972 s. 148-151.

4) Okresní archiv (dále jen OA) Jičín, sb. Písemná pozůstalost - Jan Sidon. Zde je uloženo několik sešitů excerpt k dějinám Jičína a okolí pod názvem Materialien zu einer historisch-topographischen Beschreibung der Stadt Gitschin gesammelt von...

5) Srov. J. Francek, Jičínský historiograf Antonín Vánkomil Maloch, Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 8, 1981, č. 2-3, s. 25-47; tyž., Z historiografie města Jičína, Předvoj 19, 1978, č. 33-35, s. 3.

6) OA Jičín, f. Archiv města (dále jen AM) Jičín, sign. 632/4.

7) F. Menčík (ed.), Soudní kniha města Jičína (1361-1407), Jičín 1898.

8) F. Menčík, Dějiny města Jičína. Díl I. Od založení Jičína až do roku 1620, Jičín 1906.

9) O. Turčín, Pozemkové knihy šlikovských velkostatků a možnosti jejich využití. Diplomová práce filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 1963.

10) Tamtéž, s. 22-28.

11) J. Francek, Písemnosti, kancelář a správa města Jičína v době pohusitské. Diplomová práce filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 1977.

12) tyž., Jičín a jeho městské knihy v letech 1431-1547. Di-sertační práce filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 1978. Nejnověji viz z jičínské městské diplomatiky tyž., Úřad kostelníků v Jičíně a jejich kniha záduší z let 1431-1508, SAP 31, 1981, s. 75-104.

13) OA Jičín, sb. Písemná pozůstalost - A.V. Maloch, rkp. Dějiny města Jičína II, s. 29.

14) Tamtéž.

15) Zápis o konzervaci je vepsán na zadním předešlém soudním knihu: "Původní vazba ve světle pergamenové kůži zdobená na přední desce osmi ozdobnými cvočkami a na zadní šesti, na přední desce zlomek červené pečeti. Listy nejvíce poškozené na okrajích, na některých koroze písma. Rukopis má 333 listů, formátu 31,5 krát 10,5 cm. Listy jsou ošetřeny, vyspraveny a chybějící části jsou doplněny lněnou papírovinou. Je zhotovena nová kožená vazba, na které jsou zachovány zbytky původní kůže i ozdobné cvočky a zlomek červené pečeti (na přední desce). Použitý materiál: kůže - teletina vazební, fenolftalein, formaldehyd, destilovaná voda, čistý líh, hedvábná krepelina, pšeničný škrob, alkalické mýdlo, elaskon, lovosa. Konzervaci provedla Hana Staňková, Státní archiv Zámorsk."

16) R. Nový, Soupis městských knih, s. 85, č. 702.

17) Zlomek pečeti na přední desce (viz poznámku 15) je dnes již zcela nečitelný. Pečeť měla nepochybně funkci uzavírací a byla tam přítušena koncem 19. století, kdy byla kniha společně s jinými písemnostmi zaslána F. Menčíkovi do Vídně ke studiu.

18) J.M. Jakubička, Katalog archivu a knihovny muzejního spolku v Jičíně, Jičín 1905, s. 41.

19) Podobné filigrány nalezneme u C.M. Briqueta, Les Filigranes IV, New York, Hacker Art Books 1966, č. 14540 a 14541. Papír s tímto filigránem, používaný běžně v druhé polovině 15. století, je německého původu. Srov. i G. Piccard, Die Ochsenkopf-Wasserzeichen. Findbuch III/3 der Wasserzeichenkartei Piccard in Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Stuttgart 1966, XI, č. 218-223, který rovněž datuje tento papír vyskytující se v německých zemích do druhé poloviny 15. století.

- 20) OA Jičín, f. AM Jičín, inv.č. 229, fol. 32v, 36v, 54r.
 21) Tamtéž, fol. 56r.
 22) Tamtéž, fol. 328v.
 23) Tamtéž, fol. 140r.
 24) Tamtéž, fol. 287r, 290r, 301r, 317r, 323r.
 25) Tamtéž, fol. 311r, 313r,v.
 26) Tamtéž, fol. 55v.
 27) F. Menčík, *Dějiny města Jičína*, s. 188.
 28) Výpisy z desk zemských jsem nenalezl u J. Emlera (ed.), *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae a. MDXLI igne consumptarum I-II*, Praha 1870-1872, proto je zde uvádím ve stručných registech:
 1461, květen 11: Král Jiří z Poděbrad dává Jičínu les zvaný Kamenice (fol. 1v);
 1462, duben 21: Machna z Jičíněvsi odkazuje svou ves Lhotu pod Stračovem jičínskému špitálu (fol. 2v);
 1478, září 25: Kuneš z Voděrad prodává Jičínu půl lánu a louku v Čerově (fol. 1v) - tento poslední výpis z desk zemských doplňuje zápis, který nalezneme u J. Emlera (ed.), c.d. II, s. 295.
 29) F. Menčík (ed.), *Soudní kniha*, s. 185.
 30) Tamtéž, s. 186.
 31) Tamtéž, s. 185.
 32) OA Jičín, f. AM Jičín, inv.č. 229, fol. 23r.
 33) O. Turčín, *Pozemkové knihy*, s. 35.
 34) St. Polák, *Trhové knihy českých poddanských měst v první polovině 16. století*, SAP 18, 1968, s. 412-451.
 35) OA Jičín, f. AM Jičín, inv.č. 229, fol. 157r.
 36) A. Haas (ed.), *Codex iuris municipalis IV/1*, Praha 1954, č. 210, s. 316-317.
 37) Tyto úpravy srovnal A. Haas v cit. díle, viz poznámku a - o na s. 318-319.
 38) OA Jičín, f. AM Jičín, inv.č. 229, fol. 43r.
 39) Tamtéž, fol. 87r.
 40) Tamtéž, fol. 127r.
 41) Tamtéž, fol. 13r.
 42) F. Menčík (ed.), *Soudní kniha*, s. 286.
 43) OA Jičín, f. AM Jičín, inv.č. 229, fol. 55v-56r.
 44) Tamtéž, fol. 28r.
 45) Tamtéž, fol. 4r.
 46) Tamtéž, fol. 11r.
 47) Tamtéž, fol. 94v.

48) Tamtéž, fol. 20r.

49) Tamtéž, fol. 206r, 280r.

50) St. Polák, *Trhové knihy*, s. 432-434.

ZUSAMMENFASSUNG

DAS GERICHTSBUCH DER STADT JIČÍN AUS 1457 - 1547

Die Grundquelle für die Forschung der wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Struktur einer mittelalterlichen Stadt stellen Stadtbücher dar, deren Studium sich erfolgreich entwickelt. In dieser Studie ist eine paläographische und diplomatische Analyse des Gerichtsbuches der Stadt Jičín aus den Jahren 1457 - 1547 dargelegt, das bei der ämlichen Tätigkeit des Stadtgerichtes entstand und zur Versicherung der dabei behandelten oder erklärten gerichtlichen Verrichtungen diente. Außer den Bürgern und Bewohnern der Untertanenstadt Jičín und der Nachbardörfer schrieben auch Angehörige des niedrigeren Adels und die Obrigkeit selbst in das Buch ein.

In diesem Buch findet man Angelegenheiten der nichtstreitigen Gerichtsbarkeit, also Übertragungen von Liegenschaften durch den Markt, Testamente, eheliche Verzichtleistungen, Anteilentrugungen, Obligationen, Bürgschaften u.ä.

Im Vergleich zu dem ältesten Gerichtsbuch der Stadt Jičín von den Jahren 1361-1407 zeigt sich, daß die Eintragungen in unserem Buch etwas umfangreicher sind, besonders in der topographischen Festlegung der Liegenschaften, es fehlen hier jedoch Einführungsnotizen über das Stattfinden der Gerichte, die durch ein einfaches Datum ersetzt werden, und Notizen über die streitige Gerichtsbarkeit, die in dem ältesten Gerichtsbuch zu finden sind.

Das Formular des Gerichtsbuches weist keine wesentliche Entwicklung auf. Ende des 15. Jahrhunderts verschwinden einige Eintragungen, wie Testamente, Obligationen, Bürgschaften und a. aus dem Gerichtsbuch. Es bleiben lediglich Übertragungen von Liegenschaften durch den Markt, eheliche Verzichtleistungen und Anteilentrugungen darin. Auch diese Einschreibungen sind jedoch immer seltener, in einigen Jahren wurde in das Buch überhaupt nichts eingetragen. Diese Tatsache hängt mit dem Verfall des Stadtgerichtes eng zusammen, dem der Aufstieg der Macht des Stadtrates sowie die Entstehung spezieller Bücher für einzelne gerichtliche Verrichtungen zugrunde lagen.

Das Gerichtsbuch ist immer in einem gegenseitigen Zusammenhang mit den Marktbüchern zu beurteilen, die seit 1518 in Jičín erhalten sind, und mit denen dies parallel geführt wurde. Die Marktbücher, in die gleich nach dem Abschluß eines Geschäftes eingetragen wurde und in denen einzelne

Abzahlungen bis zur völligen Nachzahlung verfolgt wurden, waren diese Bücher provisorisch, während das Gerichtsbuch, in das die Geschäfte meistens erst nach der Nachzahlung eingetragen wurden, war ein definitives, ewiges Buch. Man setzt voraus, daß die Marktbücher aus der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts auf ähnliche Bücher anknüpfen, die in der 2. Hälfte des 15. Jahrhunderts geführt waren, die aber bis in unsere Gegenwart nicht erhalten blieben.

Ein anderer Typ spezieller Stadtbücher ist das Testamentbuch aus den Jahren 1514 - 1563, in das Testamente der Bürger sowie anderer Bewohner Jičína nach der Behandlung durch den Stadtrat eingetragen waren. Dieses Buch bildet keine Parallele mit dem Gerichtsbuch, es steht völlig selbständig da.

Die paläographische und diplomatische Analyse des Gerichtsbuches ermöglicht eine eingehendere Erforschung des Niveaus der schriftlichen Agenda des Stadtamtes und bringt wertvolle Erkenntnisse für die Verfolgung der Entwicklung der Stadtverwaltung.

obr. 1

Libex Ciuitatis Sutzyn
continens in se causas
et proscriptiōnes etc.

Inno natiuitatis domi
9° cccc^o lxx^o fiii^o ante
ponēgecosten fūc elcti noui Con
sules iurati. auctoritate magi
fca. domi. dmi Georgij de Cum
fca als de podiebrady Subna
toris regni bohemie Et hoc p
dmi petru Edulinea de ofico
miez miedzim Curie regis i bohe
mia tuc epus. Et p dmi Georg
fone tuc epus Capitaneu i Ca
fca welsk Jagne iudice con
te. Quora nomia fūc ge
magistris confex. q p m g i m g i m g
cuiu ofatut. Gallij pendono
Gne Holzgel, Gamusius pelli
fex. Gallus Holim fex. walu
ta carnisfex petex wrefex
Petex fortensly magistris cul
tallifex Ambrosius confex
wenceflay oqas. wenceflay
faber. Comitatus vā ofu
tes fūc hñ. z byn. wrefang
magistris rotifex. Gallij plu
guz.

OA Jičín, fond AM Jičín, inv.č.229 - soudní kniha 1457-1547,
fol.2r: úvodní zápis z roku 1457

Rubus filius vidua de curia
 timaria sua magna designat
 media laucei ager filii pueros et
 ta ager bragionis Sammelior
 p hano quodda p me memorie lla
 hons cedens filio eo in re quo
 iumet tenuerunt et possederunt
 Et cu hoc curia foret curia
 et supra curia dudylouis lo
 catum

Rachgerina zihwarta profubut
 et tabulat domum sua adale
 sua pueros axtaria et facte
 Joham de offmij frater suo p
 bro p hano videt iuncuibole
 flama tab. et q dicitur q q
 sciat p hano zihwarta p hano
 cu p dicitur domo sua usq ad
 morte sua p ca dare qumta
 re z ad libitu sui qute offi
 no limitaret hanc tabula
 eone et tunc ead domo cedat
 sup sup p hano Joham p hano
 et dicitur latgerine

Jacobus Culicellus designat
 domum inter domos de barba
 quibus designat hanc partem curi
 tab. inter p hano domus zof
 qe de hano hanc eo in re quo p hano
 tenuit et possedit